

HANDREIKING **KETI KOTI** VERBROKEN KETENEN

'Aafje, waar ben je?!' In zes video's nemen acteurs je mee naar een plantage in Suriname in 1839. Wat is er met Aafje gebeurd? Waarom is zij verdwenen?

Op 1 juli 2023 is het 160 jaar geleden dat de slavernij in Nederlands Suriname en het Caribisch gebied werd afgeschaft. We vieren op 1 juli ook dat het 150 jaar geleden is dat slaafgemaakte mensen daadwerkelijk vrijheid kregen: tussen 1863 en 1873 moesten zij nog 10 jaar onder staatstoezicht werken. Pas daarna werden hun ketenen van slavernij verbroken, of **keti koti** in het Sranantongo, een Surinaamse taal. Rondom 1 juli herdenken we daarom het Nederlandse slavernijverleden en vieren we de bevrijding uit slavernij.

Met dit materiaal voor PO (bovenbouw), VO en MBO bieden we scholen een handreiking om aandacht aan de slavernijgeschiedenis te besteden. Het materiaal bevat video's waarin de leerlingen horen over het leven op een plantage. Bij deze videocontent hoort een handleiding voor leerkrachten en docenten met basisinformatie over de slavernijgeschiedenis, en vragen om in gesprek te gaan met de klas over de video's en het slavernijverleden. We hebben de video's opgezet als een mystery trail: je kunt ze op verschillende schermen (laptops) door de klas, de school of zelfs buiten afspelen, waarbij de leerlingen in (kleine) groepjes langs de schermen lopen. Dit is echter niet noodzakelijk: de leerlingen kunnen de video's ook zelfstandig of klassikaal bekijken.

In elke korte video (rond de twee minuten) ontmoeten we één van totaal zes fictieve personages die verschillende perspectieven op het leven op een plantage in Suriname vertegenwoordigen. De personages zijn op allemaal zoek naar een verdwenen (tot slaafgemaakte) jonge vrouw en schetsen door hun, historisch onderbouwde, verhaal ook hoe het leven voor de slaafgemaakten was. De leerlingen worden aangespoord ook zelf na te denken over wat er kan zijn gebeurd met de verdwenen vrouw. In de video's komen de personages dichtbij: ze zijn geen anonieme getallen, maar echte mensen met gedachten en emoties.

VIDEO'S, te vinden op <https://start.verus.nl>:

1. PERSPECTIEF A - BROER
2. PERSPECTIEF B - OPZICHTER
3. PERSPECTIEF C - MOEDER
4. PERSPECTIEF D - MISSI SARAH
5. PERSPECTIEF E - MARRON
6. AAFJE (let op: pas laten zien na het bespreken van de voorgaande video's)

GESPREKSVRAGEN

De ervaring en verwerking van de mystery trail kan natuurlijk per leeftijd verschillen. We hebben hieronder enkele vragen voorgesteld om verder te praten met de leerlingen.

Het staat de leerkracht/docent vrij daarin te kiezen wat het meest geschikt is voor jouw leerlingen. De achtergrondinformatie hieronder biedt de leerkracht/docent ondersteuning bij het beantwoorden en bespreken van de vragen.

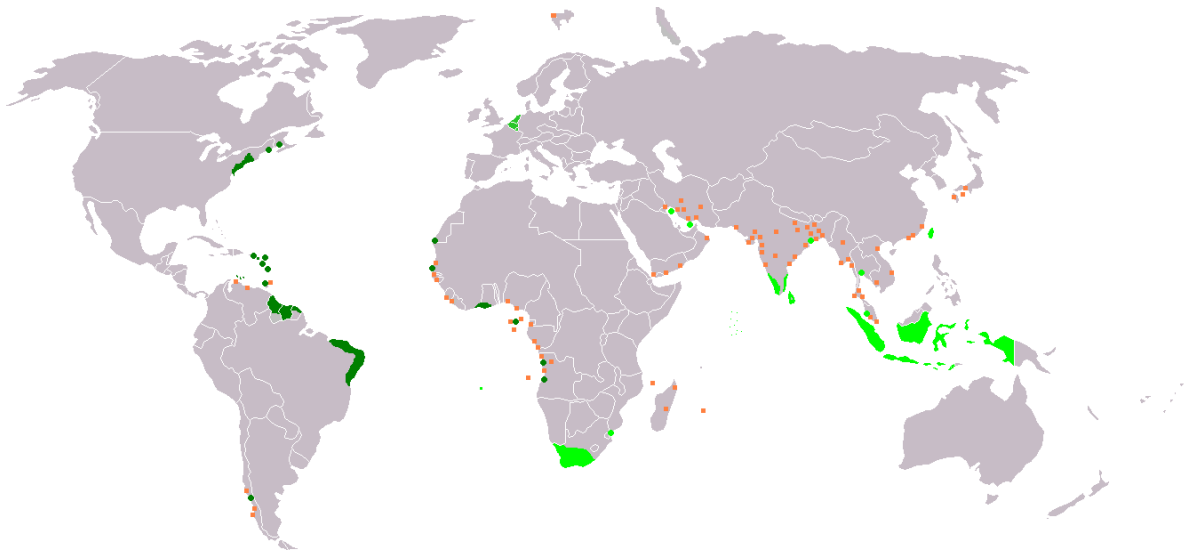
Bij de video's

- Wat denk jij dat er gebeurd is met de verdwenen tot slaaf gemaakte Aafje?
- Waarom namen de gevluchte slaafgemaakten (marrons) zaden mee?
- Waarom kan er niemand lezen en schrijven op de plantage, behalve de opzichter en de plantage-eigenaren?
- Wat werd er verbouwd op de plantage, waar kwam dit product terecht?
- Waarom zegt Missie Sarah "beveel haar om naar mij terug te komen"? Zou jij die boodschap doorgeven?
- Aafjes moeder komt uit Afrika. Waarom heeft Aafje een Nederlandse naam, denk jij?
- Wat bedoelt de Marron met 'ze is nu dubbel zoveel waard'?
- Als Aafje echt zwanger zou zijn; is dat goed nieuws voor haar? Of slecht nieuws?
- Waarom denk je dat? Wie zou de vader zijn van haar baby?

Om verder door te praten

- Gaat de slavernijgeschiedenis ook over jouw eigen geschiedenis? Waarom wel/niet, denk jij? Ken jij mensen die afstammen van slaafgemaakten of plantagehouders?
- Welke rol zou jij hebben in het verhaal als jij op een plantage zou zijn? Waarom denk je?
- Kun je het koloniale verleden en de gevolgen van de slavernij in onze samenleving nu nog merken? Zo ja, hoe?
- Hoe kan het slavernijverleden doorwerken op afstammelingen, dus generaties later?
- Is er tegenwoordig nog slavernij? In welke vorm dan?
- Wat vind jij van de excuses die in december 2022 door premier Rutte zijn gemaakt?

ACHTERGRONDINFORMATIE VOOR LEERKRACHTEN EN DOCENTEN

Donkergroen: WIC, lichtgroen: VOC, oranje: handelsposten (CC)

Het Nederlandse slavernijverleden

In de zeventiende eeuw groeide de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden uit tot een internationaal handelsrijk: met de West-Indische Compagnie (WIC, 1621) en de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC, 1602) had de Republiek handelsposten over heel de wereld. Zij was daarin onderdeel van een internationaal handelsnetwerk dat mensen, goederen en geld verbond over de Atlantische en Indische Oceaan, van Oost-Azië tot de Amerika's. Aandelen van de VOC en de WIC waren in handen van zowel particulieren als de staat. Soms waren de handelsposten kleine forten waar handel werd gedreven, maar in bijvoorbeeld Suriname, Curaçao, Java en de Molukken en Sri Lanka

waren deze Compagnieën vertegenwoordigers van de Nederlandse staat met militair, fiscaal en juridisch mandaat. Daar ontstonden koloniale samenlevingen, met Europese burgers, lokale bewoners, en vrijwel altijd tot slaaf gemaakten. In met name de Cariben en Zuid-Amerika ging het dan om plantage- of 'slavensamenlevingen': een grote meerderheid van de bevolking werkte in slavernij op de plantages, met een kleine bovenlaag van, voornamelijk witte, Europese bestuurders en eigenaren. Ook in Zuid-Afrika, Batavia en in de Molukken kwam dit voor. Vanaf de negentiende eeuw werden de Compagnieën formeel opgeheven en werden het huidige Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden koloniën in het Nederlandse rijk.

In Azië verhandelde de VOC tussen de 600.000 en 1,3 miljoen slaafgemaakten. Vanuit Afrika transporteerden de Nederlanders ongeveer 600.000 Afrikanen als gevangenen naar het Caribisch gebied en Zuid-Amerika: tot en met 1863 leefden ook verdere generaties daar in slavernij. We richten ons hier voornamelijk op de Trans-Atlantische slavernij, specifiek in Suriname. In de hele wereldgeschiedenis kwam slavernij voor, bijvoorbeeld in de vorm van schuldslavernij of het slaaf maken van krijgsgevangenen. Wat de Trans-Atlantische slavernij als onderdeel van de Europese expansie kenmerkt, was de schaalvergroting ten opzichte van de bestaande slavernij in Afrika - zowel de aantallen mensen als de geografische verplaatsing tussen continenten -, de systematische verharding en ontmenselijking, en de theoretische inbedding en onderbouwing door raciale theorieën en Europees, internationaal recht.

Slavenhandel was één van de voornaamste bezigheden van de WIC: tot 1730 had zij daar voor Nederland het monopolie op. De lokale bevolking in de Amerika's was door ziekten, oorlogsvoering en harde dwangarbeid verzwakt en sterk verminderd. Er waren dus nog maar weinig arbeidskrachten voor het zware werk op de plantages. Dit was één van de aanleidingen voor het ontstaan van de 'driehoekshandel'. De Trans-Atlantische slavenhandel besloeg het middelste gedeelte van de driehoek: vanuit Europa voeren Portugese, Spaanse, Britse en Nederlandse schepen met bijvoorbeeld textiel en wapens naar handelsposten aan de westkust van Afrika, zoals het Nederlandse Fort Elmina in Ghana. Daar werden de goederen uitgeladen, en slaafgemaakte mensen via lokale handelaren gekocht en in grote getalen geboeid aan boord gebracht. Daar, of in de kelders van het fort, moesten zij soms weken wachten tot de overtocht begon. Vervolgens voer men in enkele maanden naar Zuid-Amerika, of bijvoorbeeld naar tussenhavens in de Cariben, waar veel slaven werden verhandeld om in de omliggende gebieden op suiker-, koffie- en andere plantages te werken.

In 1814 werd de Nederlandse handel in slaven verboden, in 1860 kwam er een einde aan de slavernij in Nederlands-Indië en in 1863 werd onder internationale druk de slavernij ook in Suriname en het Caribisch gebied afgeschaft. De slaveneigenaren werden door de Nederlandse staat gecompenseerd per slaaf die zij 'verloren', maar zoals gezegd zou vrijheid voor de slaafgemaakten nog tien jaar duren. De laatste jaren is er, na jarenlang verzoek van nazaten van slaafgemaakten, landelijk meer aandacht en erkenning gekomen voor het slavernijverleden, en ook voor de gevolgen van dat verleden die nog steeds gevoeld worden. Op 19 december 2022 maakte premier Rutte namens de regering excuses voor het handelen van de Nederlandse staat in het verleden: postuum aan alle tot slaaf gemaakten en aan al hun nazaten tot in het hier en nu. In de maatschappij blijft de verwerking van het slavernijverleden een thema.

Het leven op de plantage in Suriname

Na de overtocht op een slavenschip, werden slaafgemaakten via een of meerdere markten verhandeld. Voor de verkoop werden de slaafgemaakten gewassen, geschoren en naakt tentoongesteld. Na aankoop werden zij vaak gebrandmerkt met het brandmerk

van de eigenaar: hun lichaam was nu in bezit van een ander. Op de plantage werkten men van zonsopgang tot zonsondergang, de werktijden werden gemarkeerd met het luiden van de 'slavenbel'. Kinderen werkten vanaf een jaar of vijf mee met kleine taakjes: niet per se uit economisch opzicht, maar om ze laten 'wennen' aan het werk. Sommige slaafgemaakten kregen een stukje grond waarop zij zelf na werktijd eten verbouwden, later werd dit ook een manier om wat geld te verdienen door het verhandelen van voedsel. De levensomstandigheden waren slecht. Lijfstraffen waren een wezenlijk onderdeel van het leven op de plantage: van zweepslagen, vasthouden van brandende stenen tot ophangen in een kooi en ketenen. Het was, zeker in de eerste decennia, goedkoper om maar nieuwe slaven aan te kopen dan de slaafgemaakte mensen beter te behandelen. Omdat de slaafgemaakten wettelijk bezit waren van hun eigenaren, en de plantages geïsoleerd lagen, was er weinig wettelijke bescherming voor de slaafgemaakten.

Een belangrijk onderdeel van de strategie van slaveneigenaren was het ontwortelen van de slaafgemaakten, ze losmaken van de eigen identiteit, en van familie- en culturele verbanden. Dat gebeurde letterlijk, door families uit elkaar te halen en mensen ver weg van hun geboortegrond te verhandelen. Ook kregen slaafgemaakten een andere naam, soms heel Nederlands zoals 'Aafje', of juist heel banaal 'September' voor de maand waarin iemand was aangekocht. Dansen, als onderdeel van een feest of een religieuze ceremonie was niet toegestaan: de Afrikaanse religies werden als 'duivelsverering' gezien, en konden daarnaast de slaafgemaakten teveel gehecht houden aan de eigen cultuur. Op de plantage zelf hadden slaafgemaakten een verschillende status: van huisslaven, tot opzichters tot veldwerkers. Vaardigheden als lezen, fysieke kracht, of technische kennis maakten een slaaf meer waard. Deze hiërarchie zorgde ook voor verdeeldheid onder slaafgemaakten.

Met de ontheemdings- en verdeel- en heersstrategieën wilde de Nederlanders slaafgemaakten volgzaam maken en opstanden voorkomen. Zo probeerde men ook te voorkomen dat teveel slaafgemaakten dezelfde taal spraken op de plantage zodat er geen samenzwering kon ontstaan. Om dezelfde reden mochten slaafgemaakten vaak geen muziek maken, omdat men bang was dat bijvoorbeeld met trommels kon worden gecommuniceerd op grotere afstanden. Af en toe waren feesten wel toegestaan. Dit werd dan door de plantage-eigenaren juist ingezet als manier om de slaafgemaakten een uitlaatklep te bieden en zo onrust te voorkomen. Het ontmenselijken van slaafgemaakten was ook een onderdeel van de eigen beeldvorming van slaveneigenaren en Europese tijdsgenoten. We zien dit terug in (toenmalig) wetenschappelijke en theologische theorieën over de raciale verschillen tussen zwarte en witte mensen, over Afrikaanse mensen als half mens, half dier dat eigenlijk beter af is onder de 'hoede' van de Europeaan. Slaven bekeren tot het christendom of leren lezen en schrijven was voor de plantage-eigenaren dan ook (lange tijd) ondenkbaar. Zo werd de onderdrukking en onvrijheid van Afrikanen gelegitimeerd, en het beeld van de minderwaardige zwarte mens bevestigd. Slavernij was dus algemeen, hoewel niet door iedereen, geaccepteerd. De paradox in deze denkbeelden was dat men de ontmenselijkte slaven wel gebruikte voor taken waarmee zij hen toch ook als (minderwaardig) mens beschouwden: mannen hadden seks met hun slaafgemaakte vrouwen en verwekte kinderen bij hen die in slavernij bleven, Europese vrouwen hadden hun slaafgemaakte dienstmeisjes voor persoonlijke verzorging of gaven hun baby aan een zwarte verzorgster.

Slaafgemaakten in verzet

Slaafgemaakten boden ook verzet, bijvoorbeeld door zich van de domme te houden, het werk te saboteren, door hun meesters te vergiftigen en door te vluchten. Hier stonden zware straffen op, en wie het lukte te ontsnappen moest proberen te overleven in de Surinaamse jungle. Sommigen lukte dit toch, en gedurende de achttiende en

negentiende eeuwen vormden zich zo verschillende Marron dorpen, die eigen culturele eenheden gingen vormen. Deze marrons voerden verschillende overvallen uit op de plantages, om brand te stichten, slaven te bevrijden en Europeanen te verjagen of vermoorden. Eén van de bekendste leiders van het marron-verzet in Suriname was Boni, die vanaf de jaren 1760 zo'n dertig jaar guerilla-oorlog voerde tegen het Nederlandse bestuur. De rijst die marron-groepen nog steeds verbouwen in de Surinaamse jungle is rechtstreeks te herleiden tot rijstsoorten uit West-Afrika. Verschillende volksverhalen en familieherinneringen berichten dan ook over rijst die in het haar werd gevlochten en zo stiekem werd meegenomen bij overtocht per schip, en bij de vlucht van de plantage. Ondanks hun zware omstandigheden bleven slaafgemaakten mensen die, waar ze konden, deden wat mensen deden: ze hadden lief, ze haatten, ze probeerden voor zichzelf en hun kinderen te zorgen, gingen relaties aan, bouwden vriendschappen op, beoefenden hun religie, zongen en dansten, en verzetten zich. In doorgegeven liedjes, gebruiken en verhalen weten we nu meer over de leefwereld van Afrikaanse slaafgemaakten en hun nakomelingen. In deze muziek horen we bijvoorbeeld de pijn over onvrijheid en het gemis van familie, maar ook nieuwtjes en soms bspotten van de Europeanen. Ook weten we zo steeds over de wortels van de Creoolse cultuur, met haar oorsprong in Caribische, Afrikaanse en Europese taal, muziek en religie.

Terminologie

We gebruikten tot nu toe de term '(tot) slaafgemaakten', 'slaafgemaakte' naast het voorheen gebruikelijke 'slaaf'. Dit doen we om aan te geven dat niemand vanuit zichzelf een slaaf is, maar altijd tot slaaf is gemaakt door een ander. We willen ons zo bewust zijn van het ontmenselijkende systeem waarin in de historische bronnen het woord slaaf werd gebruikt.

We gebruiken het woord 'Afrikaans', en indien van toepassing het bijvoeglijk naamwoord 'zwart' om mensen van Afrikaanse oorsprong, Afro-Surinamers en Afro-Europeanen aan te duiden. We schrijven wit in plaats van blank, omdat dit laatste een zekere 'neutraliteit' suggereert. In de koloniale tijd werden Europeanen daarmee buiten, of bovenaan, het raciale systeem gezet. Voor meer informatie over koloniale terminologie zie ook de publicatie *Woorden doen ertoe* van het Nationaal Museum voor Wereldculturen.

Verdere informatie

- Zowel het Nederlandse als het Surinaamse Nationaal Archief hebben een zoekhulp om een groot deel van de 'registers van totslaafgemaakten' (Slavenregisters) digitaal te doorzoeken.
- www.slavernijenijj.nl - een thematisch opgebouwde website over het slavernijverleden vanuit het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiN-see)
- www.mappingslavery.nl - een onderzoeksproject dat het Nederlands slavernijverleden op de kaart zet. Je kunt hier vinden hoe je eigen dorp of stad verbonden was met het slavernijverleden. De website wordt nog steeds aangevuld.
- *Gids Slavernijverleden Nederland (2019)* door Dienne Hondius, Nancy Jouwe, Dineke Stam en Jennifer Tosch. Dit is een overzichtsboekje van de onderzoekers van het Mapping Slavery project.
- *Slavernij (2021)* door o.a. Valika Smeulders en Eveline Sint Nicolaas. Dit boek bij de tentoonstelling van het Rijksmuseum is een samenstelling van verhalen uit het Nederlandse slavernijverleden over de hele wereld.
- *Hoe duur was de suiker* door Cynthia McLeod, een Surinaamse roman over het leven op een plantage.
- *'Mensap, heiden, slaaf.'* Nederlandse visies op de wereld rond 1800 (2001) door Angelie Sense, een boek dat inzicht geeft in het wetenschappelijke gedachtegoed achter de slavernij.

- Sociëteit van Suriname - 1683 - 1795. Het bestuur van de kolonie in de achttiende eeuw (2019) door Karwan Fatah-Black, historicus gespecialiseerd in het slavernijverleden van Suriname.
  - Slavernij herbezien. Visuele bronnen over slavernij in de Indonesische archipel en de Indische Oceaan (2021) door Nancy Jouwe, Wim Manuhuttu, Matthias van Rossum en Merve Tosun (red.). Dit toegankelijke boek vertelt meer over het Aziatische slavernijverleden van Nederland.
-

start.verus.nl